

III. ULUSLARARASI AHMED-İ HÂNİ SEMPOZYUMU

(İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN)

3. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF AHMED AL-KHANI

مؤتمر احمد الخاني الدولي الثالث

5-6 Ekim 2019

Bildiriler Kitabı
Proceedings Book

E-Posta: ahmedhani@agri.edu.tr

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu
“İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

* 2019 Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörlüğü

Bu eserin tüm yayın hakları, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Rektörlüğüne aittir. Yayıncının yazılı izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama taşınmaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Bu e-kitapta yer alan tüm yazıların dil, bilim ve hukuk açısından sorumluluğu yazarlarına aittir.

3. ULUSLARARASI AHMED-İ HÂNÎ SEMPOZYUMU
(İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi Olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN)
(05-06 EKİM 2019 AĞRI)

3. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON AHMED AL-KHANİ
(Prof. Dr. Fuat SEZGİN as A Historian of Islam, Science and Culture)
(05-06 OCTOBER 2019 AĞRI)
مؤتمر احمد الخاني الدولي الثالث
(05-06 OCTOBER 2019 AĞRI)

Kapak Tasarımı
Sedat ÇALPAN

Editör
Prof. Dr. Adem YERİNDE
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Editör Yardımcıları
Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK
Dr. Öğr. Üyesi Saadet ALTAY
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ALİ

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, No: 31

E-ISBN: 978-605-80220-0-3

SİYER’İN KAYNAĞI OLARAK KUR’ÂN-I KERÎM

Adem APAK*

GİRİŞ

Hiz. Peygamber’in (s.a.s) doğru anlaşılması konusunda ilk adım onun hayatının sahîh bilgilere dayalı olarak yazılmasıdır. Bu hususta temel müracaat kaynağı şüphesiz Kur’ân-ı Kerîm’dir. Zira Kur’ân’da Hiz. Peygamber (s.a.s) dönemindeki savaşlar, yapılan antlaşmalar, Yahudi-Hıristiyan ve münafıklarla ilişkiler, Allah Rasûlü’nün (s.a.s) muhatabı olduğu ilahî uyarılar ve benzeri konularla ilgili muhtelif bilgiler yer alır. Ayrıca Kur’ân’da Hiz. Âdem, Hiz. İbrahim, Hiz. Mûsâ ve Hiz. Muhammed (s.a.s) gibi peygamberlere dair hal tercümeleri de mevcuttur. Adı geçen peygamberlerden her birinin hayatı (sîre) hakkında muhtasar bilgiler bulunur. Farklı sûrelerde peygamberler ile onların verdikleri mücadeleler, çeşitli kavimler, milletler ve sosyo-politik yapıları, ahlâkî anlayışları, inanç esasları, başarıları ve yenilgileri; zâlim ve âdil hükümdarlar ile onların icraatları zaman zaman Hiz. Peygamber’in (s.a.s) başına gelenlerle de mukayese edilmek suretiyle örneklerle anlatılır. Kur’ân bu şekilde bir yandan tarihi malumat sunmakta, bir yandan da öğrenilenlerden ders alınmasını istemektedir. Aslında İslâm tarihi boyunca zamanla gelişen Siyer, Megâzî ve Kısas-ı Enbiyâ türlerinden yazılmış eserlerin esasını ve öncülüğünü de bu bilgiler teşkil eder. Nitekim bunlara istinaden Müslüman âlimler Kur’ân’da mevcut bulunan bu öz malûmatı zamanla elde ettikleri değişik kaynaklı haberler ve rivayetlerle de destekleyip genişletmek suretiyle Siyer nevinden yeni eserler meydana getirmişlerdir. Hâsılı siyer söz konusu olduğunda bu ilmin en mühim ve ilk müracaat kaynağı şüphesiz Kur’ân-ı Kerîm’dir. Bu sebeple gerçekliklerinde şüpheye mahal olmayan türden Kur’ânî veriler yardımıyla Hiz. Muhammed (s.a.s) hakkında, onun nasıl bir kişilik olduğu ve hasımlarıyla nasıl mücadele ettiğiyle alakalı doğrudan fikir sahibi olmamız mümkündür. Ayrıca unutmamak gerekir ki, Hiz. Peygamber’i (s.a.s) en iyi öğrenebileceğimiz kaynak, onu peygamber olarak seçen ilâhî kaynaktır. Çünkü Allah Rasûlü (s.a.s) Kur’ân’a rağmen veya onun emri dışında hareket etmemiştir.

KUR’ÂN’IN SİYERE TEMEL KAYNAK OLUŞU

İnsanlığa son ilâhî mesaj olan Kur’ân-ı Kerîm esas itibarıyla, bütün İslâmî ilimlerin temel kaynağını teşkil eder. Başka bir ifadeyle İslâmî ilimler İslâm dininin kaynağı olması bakımından Kur’ân’a dayanırlar. Sadece kıraat ve tefsir gibi doğrudan Kur’ân ilgili ilimlerin değil, hadîs, fıkıh, kelâm, tasavvuf ve İslâm felsefesi gibi ilimlerin esas kaynağı da Kur’ân’dır. Çünkü Kur’ân, bütün bu ilimlerin konularıyla ilgili temel bilgiler, ilkeler ve hükümler vaz’etmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm, İslâm diniyle irtibatlı olan bütün ilimlerde olduğu gibi ihtiva ettiği haberler, geçmişle ilgili bilgiler, tarihî olaylar ve olgularla ilgili yorumlar itibarıyla İslâm tarihinin ve Siyerin de en mühim

* Prof. Dr.; Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ademapak@hotmail.com

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

kaynağıdır. Yine Kur’ân, genelde İslâm tarihi, özellikle de dinler ve medeniyetler tarihi, milletler ve devletler tarihi, sosyal tarih, dünya tarihi gibi günümüzde müstakil disiplinler olarak görülen tarih ilimlerine kaynak teşkil ederek onlar için gerekli materyali sağlar.¹

Kur’ân’da, zamanımızda muhtelif tarih ilimlerinin alanlarına örnek ve esas teşkil eden mevzular bulmak mümkündür. Biyografi, monografi türüne örnek olarak, Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. Muhammed (sav) gibi peygamberlere dair verilen hal tercümeleri zikredilebilir. Kur’ân’da adı geçen peygamberlerden her birinin hayatı (sîre) hakkında muhtasar bilgiler bulunur. Peygamberler ve verdikleri mücadeleler, çeşitli kavimler, milletler ve sosyo-politik yapıları, ahlâkî anlayışları, inanç esasları, başarıları ve yenilgileri; zâlim ve âdil hükümdarların icraatları, örnekleriyle anlatılır, tanıtılır. Kur’ân bu anlamda bir yandan tarihi öğretmekte, bir yandan da öğrenilenlerden ders alınmasını emretmektedir. Örnek vermek gerekirse Kur’ân, Âd, Semûd ve Medyen kavimlerinden kendilerine gönderilen peygamberlere muamelelerinden, onların mutî ve âsi olanlarından, yaşayışlarından, medeniyetlerinden ve akıbetlerinden söz eder. Aynı şekilde onların Lût ve Salih peygamberlerle olan mücadelelerini ve helâklerine sebep olan hâdiseleri anlatır. İslâm tarihi boyunca oluşan Siyer, Megâzî ve Kısas-ı Enbiyâ türlerinden yazılmış eserlerin esasını bu bilgiler teşkil eder. Müslüman âlimler, Kur’ân’da mevcut bulunan bu öz malûmatı, elde ettikleri değişik kaynaklı haberler ve rivayetlerle destekleyip genişletmek suretiyle Siyer, Megâzî, Kısas-ı Enbiyâ türünden yeni ve muhtevalı eserler meydana getirmişlerdir.²

Verdiği bilgilerle insanların yaşayışlarını düzenleyen, geleceklerini aydınlatan Kur’ân, uyanılarda canlılık kazandıran tarihsel, indiği dönem için güncel ve nihayet geleceğe dair ufuk açan örnekler verir. Kıyametin kopup dünyanın sona ermesi, yerle göklerin birleşmesi, güneşin ve ayın durumları, insanoğlunun mahşer gününde toplanışı, yeniden diriliş, hesap, cennet ve cehennem hayatları gibi konular ilâhî kitapta takdim edilen manzaralardır ve bu anlatılanlarda düşünenler ve anlayanlar için çok önemli dersler vardır. Kısaca ifade etmek gerekirse Kur’ân, burada işaret edilen yönleri itibariyle, tarihçi bakış açısıyla adeta bir Ahbâr kitabı görünümü arz ederek siyer ve tarih çalışmalarının konularının membamı teşkil eder.³

Kur’ân’ın haber hükümleri arasında Hz. Peygamber’in (sav) çağrısını yayma yolunda yaptığı

¹ Paret, Rudi, *Kur’ân Üzerine Makaleler*, (çev. Ömer Özsoy), Ankara 1995, s. 54-55; Yiğit, İsmail, “Kur’ân ve Sîretü’n-Nebevî”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları II*, İstanbul 2001, s. 93-95. Kur’ân’ın tarih açısından kaynak değeri olması hususunda değerlendirmeler için ayrıca bk. Halil, İmâdüddin, *İslâmın Tarih Yorumu*, (çev. Ahmet Ağrakça), İstanbul 1988, s. 7-21; Sıddıkî, Abdülhamid, *Tarihin Yorumu*, (çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul 1978, s. 107-142; Demircan, Adnan, “Kur’ân’ın Nüzul Dönemi Putperest Arapları İçin Kaynaklığı Üzerine”, *İSTEM*, 2004, c. II, sy.4, s. 53-62.

² Sıddıkî, Mazharuddin, *Kur’ân’da Tarih Kavramı*, (çev. Süleyman Kalkan), İstanbul 1990, s. 75-97; Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Ankara 1991, s. 153; Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Ankara 1994, s. 98-112.

³ Hizmetli, s. 154-155.

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

mücadeleler, savaşlar ve antlaşmalar; Mekke ve Medine halkının ona ve davetine karşı tavır ve tutumları, diğer taraftan da ashabın faziletleri ile onların İslâm'a hizmetleri bulunmaktadır. İslâm Peygamberi'nin (sav) ve Müslümanların karşılaştıkları hâdiselerden söz eden âyetler ise, bir yandan tarih şuuru ve bilgisi kazandırmakta, diğer yandan da Müslümanlara özgün Siyer ve Megâzî bilgileri sunmaktadır.

Siyer söz konusu olduğunda en mühim ve ilk müracaat kaynağı şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'dir. Zira gerçekliklerinde şüpheye mahal olmayan türden olan Kur'ânî veriler yardımıyla Hz. Muhammed (sav) hakkında, onun nasıl bir kişilik olduğu ve hasımlarıyla nasıl mücadele ettiğiyle alakalı doğrudan fikir sahibi olmamız mümkündür.⁴ Ayrıca unutmamak gerekir ki, Hz. Peygamber'i (sav) en iyi öğrenebileceğimiz kaynak, onu peygamber olarak seçen ilâhî kaynaktır. Zira bir kişiyi bir göreve atayan makam, o kişinin şahsiyetini, meziyetlerini, varsa zaaflarını daha iyi bilir ve görev alanını, yükümlülüklerini, yetkilerini ancak o makam belirler. Bu makam ilâhî makam, görev peygamberlik, atayan Allah, atanan da peygamber ise, bunun böyle olmasından daha tabii ne olabilir?

Diğer taraftan unutmamak gerekir ki, Hz. Peygamber'i (sav) insanlığa tanıtan en orijinal ve en sahih kaynak Kur'ân'dır. Kur'ân, bir bilgi kaynağı olarak her mümin için içerisinde hiçbir kuşku barındırmayan tek kaynaktır. Bu sebeple Hz. Muhammed'le (sav) ilgili tasavvurda ana çerçeveyi belirleyecek olan bu kitap olmalıdır. İşte bu nedenle Kur'ân, tanıttığı Peygamber, peygamberlik kurumu ve Hz. Peygamber'le (sav) ilgili tüm tasavvur ve yaklaşımların kendisine vurulması gereken mihenk taşı olmalıdır. Başka bir ifadeyle, zihnimizde oluşması gereken peygamber tasavvurunun esas kaynağı Kur'ân olmalıdır. Allah Rasûlü (sav) hakkında bir bilgi, bir düşünce nerede yer alırsa alsın, kimden gelirse gelsin, Hz. Muhammed (sav) ile ilgili olarak Kur'ân'daki temel çerçeveye uyumlu değilse, o bilginin İslâmî açıdan herhangi bir değer ifade etmesi mümkün değildir.

Siyere kaynak olma konusunda Kur'ân'ın ehemmiyetine dair yapılan değerlendirmelerden sonra, Kur'ân merkezli siyer çalışmalarının nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği hususundaki teklifleri dile getirmek uygun olur.

KUR'ÂN MERKEZLİ SİYER ÇALIŞMALARININ MAHİYETİ

Öncelikli olarak ifade etmek gerekir ki, Hz. Peygamber'in (sav) hayatı Kur'ân'dan hareketle yazılmalıdır. Kur'ân merkezli hazırlanacak siyerlerde Hz. Peygamber'in (sav) şahsiyetinin, Allah'ın kendisine bahsettiği ahlakî, psikolojik ve aklî yeteneklerinin olgunluk, üstünlük ve parlaklığın zirvesine nasıl ulaştığı; davetin seyrinde meydana gelen olayların, mücadele, direnme, meydan okuma, hicret, cihad, gazveler, fetihler, gelişme ve ilerlemeler ele alınmalıdır. Bu yaklaşım biçimi gerçekten İslâm davetinin geçirdiği safhaları kavratarak, büyük zafere ulaşmaya kadar yaşanan süreci en doğru bir

⁴ Paret, s. 100, 118. Bu hususta değerlendirmeler için bk. Aycan, İrfan, “İslam Tarihi Kaynaklarıyla İlgili Problemler ve Çözümüne İlişkin Bazı Düşünceler”, *İslâmî İlimlerde Metodoloji Meselesi*, İstanbul 2004, s. 877-890.

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

şekilde anlamaya inkân sağlayacaktır. Bu tür kitaplardan zihinde yer eden sadece ana hatlardır, önemli olaylardır, sonuçlardır, ibret ve örnek alınacak taraflardır. Kısaca ifade etmek gerekirse bu anlayışla yazılan kitaplar **kimi** ve **nasılı** değil, **niçini** bulmaya çalışırlar. **Şahıslar** ve **olaylar** değil, esaslar ve her zaman geçerli **prensiplere** ulaşmayı hedeflerler.⁵

Kur’ân’ın nüzûl ortamını bilmeden ve o dönemin insanıyla toplumu hakkında bilgi sahibi olmadan İslâm dininin doğuş koşullarını anlamak mümkün değildir. Kur’ân-ı Kerîm, İslâm’ın doğduğu dönemde yaşayan putperest Araplar hakkında sağlam bir tarihî tasvir ortaya koyabilmek, ardından Hz. Peygamber (sav) dönemini ve takip eden yıllarda meydana gelen olayları anlamak için de önemli bir referanstır.⁶ Nitekim Kur’ân’da cahiliye dönemi ile ilgili dinî, fikrî, sosyal ve ekonomik hayat ile bu dönemde hayat süren insanların yaşam biçimleri üzerine pek çok âyet bulunmaktadır.⁷ Üstelik Kur’ân metninin, nazil olduğu tarihle irtibatı inkâr edilemeyecek kadar açıktır. Esasında İslâm tefsir geleneğinde nüzul sebeplerine verilen önem de Kur’ân’ın siyerle sıkı ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Görüldüğü gibi Kur’ân’ın bütün pasajlarının ait oldukları dönem tarihiyle irtibat içinde olması gerçeği, onu aynı zamanda çok zengin bir tarihsel bilgi kaynağı olarak kabul etmeyi gerekli kılar.⁸ Çünkü Kur’ân, araştırmacının kendisine dayanacağı en güvenilir, en doğru ve en eski kaynaktır. Buna karşılık Sîret kitaplarında yer alan rivayetler ise geç zamanlarda yazıya geçtiğinden, hafızalarda taşındığı sırada olduğu gibi korunamama ve sağlıklı bir biçimde nakledilememe illetiyle maluldür. Ayrıca bu rivayetlere ön yargıların, kasıtlı müdahalelerin, uydurmacılığın ve uzlaşmacı gayretlerin etkisi uzanmış olabileceğinden, araştırmacının zihninde pek çok kuşkulara neden olabilir. Ancak Kur’ân için böyle bir durum söz konusu olamaz. Çünkü Kur’ân, tüm bu gibi şaibelerden tamamen uzaktır, zira ilâhî korumanın garantisi altındadır.⁹ Buna bağlı olarak denebilir ki: Kur’ân’da, Hz. Peygamber’in (sav) risâlet öncesi çağı ve çevresine ışık tutabilecek açıklamalar, her türlü şüpheden uzaktır. Kur’ân, Rasûlullah’ın (sav) lisanı ile Allah’tan tebliğ edilmiş ise de ancak ve ancak pratik olayları ifade etmiş ve yürürlükte bulunan durumları gözler önüne sermiştir. Başka bir ifadeyle vahiy, yaşanan gelişmeler üzerine inmiştir. İşte bu gelişmelerle ilgili olarak; Kur’ân, ne önünden, ne arkasından herhangi bir yanlışlığın ulaşamayacağı kesin söz ve ayırıcı ölçü ve hükümdür. Bu anlayışla Kur’ân âyetleri incelenmeye başlanıp konularına göre tasnife tabi tutulduğunda, Peygamber çağı ve çevresini değişik açılardan ele alarak ortaya koymak mümkün hale gelir. Âyetler ışığında yapılacak bu tespitler ve tablolar

⁵ Derveze, İzzet, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, (çev. Mehmet Yolcu), I-III, İstanbul 1998, II, 9-10

⁶ Demircan, Adnan, *Kur’ân’ın Nuzul Dönemi Putperest Arapları İçin Kaynaklığı Üzerine*, s. 55.

⁷ Kur’ân’ın cahiliye dönemi hakkında kaynaklığı üzerine geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Tâhâ, Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, (çev. Şaban Karataş), Ankara 2003, s. 37-44.

⁸ Özsoy, Ömer, *Kur’an ve Tarihsellik Yazıları*, Ankara 2004, s. 152-153. Kur’an vahyinin siyer ile irtibatı hususunda ayrıca bk. Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, (çev. Alpaslan Açıkgenç), Ankara 2000, s. 133-166.

⁹ “Doğrusu Kitap’ı Biz indirdik, onun koruyucusu elbette Biziz”. (Hicr, 15/9).

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

tam yeterli gelmese de, konunun ana hatlarını belirleyecek değer ve boyutta oldukları da tartışılmaz. Ancak Kur’ân’ın bu tespitleri bizzat yapmasını beklememek gerekir. Zira o sadece kendi üslûbu, ifade biçimi ve Kur’ânî niteliklerine uygun düşecek biçimde hakikatlere işaret eder. Tespitleri ise Kur’ân’ı siyer konusunda kendisine kaynak kabul eden araştırmacının yapması, Kur’ân’da bulduğu ifade ve niteliklerden ilham alarak bazı ilmî değerlendirme ve çıkarımlarda bulunması gerekir.¹⁰

Kur’ân’da Rasûlullah’ın (sav) risâlet öncesi çağı ve çevresiyle ilgili olarak yer alan pek çok delâletin şu ana kadar hiç ele alınmamış, açıklanmamış ve değerlendirilmemiş olduğu ileri sürülemez. Biliyoruz ki, Kur’ân-ı Kerîm, muhtelif çağ ve ülkelerde bu hususta da incelemiştir. Nitekim siyer ve tefsir kitaplarında bu konuyla ilgili olarak pek çok açıklama ve yorumlamalara rastlamak mümkündür. Ancak günümüze kadar yazılmış olan siyer kitaplarında Kur’ân’ın kaynaklığının gereği gibi değerlendirildiğini de söylemek mümkün değildir.¹¹

İlk tarih kaynaklarının siyer ile ilgili bölümlerinde Kur’ân’a yapılan atıflar incelendiğinde, bu atıflarla Kur’ân’ın ihtiva ettiği tarihsel verilerden yararlanılsa da¹², genellikle, anlatılan olayda adı geçen şahıslardan birinin bir âyeti okumasının aktarılması vesileyle o âyetin zikredildiği¹³, hatta daha çok, tarihî malumata başvurmak suretiyle Kur’ân’ın ilgili âyetinin anlaşılmasına katkı sağlamanın amaçlandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra siyer kitaplarının bir kısmında konularla ilgili âyetlerin yerine pek çok eklemelere, eksiltmelere, değişim ve tahriflere maruz kalmış rivayetler öne çıkmış görülmektedir. Üstelik bunların çoğu uydurulmuş, yaldızlı sözlerle süslenmiş, çeşitli hilelerle özü bozulmuş şiir formatındaki zayıf bilgilerdir. Nakillerin önemli bir kısmı da Kur’ân’ın öngördüğü verilere ve nasslara açıkça aykırı düşmektedir. Bu sahada elimizde bulunan en önemli kaynaklar, İbn Hişâm’ın *es-Sîre*’si ile İbn Sa’d’ın *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*’sıdır. Bu eserler belki de araştırmacıların elleri altında bulunan en güvenilir kaynaklar kabul edilip, ihtiyat ve dikkat yönünden en takdire şayan olanlarıdır. Buna rağmen dikkatle tetkik eden herkes bu kitapların pek çok konusunda- şu veya bu şekilde Kur’ânî referanslara uymayan delillere tesadüf eder. Örneklendirmek gerekirse İbn Hişâm, bazı durumlarda naklettiklerine Kur’ân âyetlerini delil getirmesine rağmen, bazı durumlarda bu âyetleri olayı ya da rivayeti destekleyen sahih birer delil olarak kullanmaktan kaçınmıştır. Zira onun eserinde yer alan nakillerin çoğu, âyetler yerine daha ziyade ravilerin ve nakilcilerin diliyle kendisine ulaşan haberlerdir.¹⁴ Kur’ân-ı Kerîm’i kaynak kullanma konusunda İbn Hişâm’ın *es-Sîre*’si ile ilgili olarak söylenenler aşağı yukarı İbn Sa’d’ın *et-Tabakat*’ında yer alan olaylar ve rivayetler için de geçerlidir.

İbn Hişâm ve İbn Sa’d’dan başka İslâm’ın birinci döneminden sonra yazılmış bulunan sîret kitaplarına

¹⁰ Derveze, II, 16-17.

¹¹ Derveze, II, 18-19; Paret, s. 118-119.

¹² İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, (thk. Muhammed Hamidullah), Konya 1981, s. 62.

¹³ İbn İshâk, s. 112-113.

¹⁴ Derveze, II, 11-12.

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

gelince; onlar, yaklaşık olarak önceki sîret kitaplarındaki rivayetlerde yer alan bilgileri tekrar etmişler, ayrıca herhangi bir konuda farklı olanları, zayıf olanları ya da birbirine benzer olayları ve rivayetleri de kitaplarına eklemişlerdir. Bu şekilde o dönem eserleri üzerinde hayret edilecek derecede bir zorlama ve genişletmeye şahit olmak mümkündür. Anlaşılan, sonraki dönemde yaşayan siyer âlimleri, kendilerine ulaşan siyer rivayetlerini az bulmuşlardır. Üstelik zamanla yazılan eserler, tarihle ilgili bir kitap olma özelliğini taşımaktan çok, sevap kazanmak için okunan bir kitap özelliğine kavuşturulmuşlar. Bunların örneklerini eş-Şifâ, el-Kastalânî ve onun şerhlerinde, muhtasarlarında görmek mümkündür. Bir başka örnek de, bu anlayıştan neş’et bulan Mevlid-i Şerîf hikâyeleridir ki, bunlar siyeri bilgi kaynağı olmanın ötesinde ibadet ve tazim amaçlarıyla törenlerde, ayinlerde okunur hale getirmiştir.

Zamanımızda pek çok Müslüman müellif siyer yazarlığına soyunmuş görünmektedir. İleri gelen âlimlerden ve edebiyatçılardan bazı şahsiyetler tarafından başlatılan bu sahaya yönelik, Rasûlullah’ın (sav) hayatına özen ve önem verilmesi gereğini beraberinde getirmiştir. Bu sahada parlak eserler verilmiş ve gerçekten takdire şayan sonuçlar da alınmıştır. Bu eserlerden bir kısmı Kur’ân’ı kendisine delil olarak almıştır. Ne var ki yazılanlar, genel hatlarıyla daha önce kaleme alınan klâsik sîret kitaplarına ve rivayetlere dayandırılmıştır. Öyle ki, bu sîret kitaplarında kaydedilen Kur’ânî deliller bile sadece bir bağdaştırma düşüncesiyle ele alınmış, olaylarla, olayları tasdik edici olarak getirilen âyetler arasındaki uyum ve uygunluğa pek özen gösterilmemiştir. Bütün bunlar değerlendirilip düşünüldüğünde Kur’ân-ı Kerîm’den istifade şeklinde Hz. Peygamber’in (sav) hayatını yazmanın zaruri ve gerçekten en doğru yöntem olacağı anlaşılır. Kur’ân’a dayalı siyer yazımında konu ile doğrudan ve dolaylı ilgili bütün âyetlere yer vermek gerekir. Çünkü Kur’ân’da siyerle alakalı yer alan her âyet, Allah Rasûlü’nün (sav) durumundan, yaşadığı olaylardan birine işarette bulunmakta ve onu temsil etmektedir. Âyetler arasında delâlet yönünden çok benzerlikler olduğu gibi; farklı yönler de bulunabilmektedir. Siyer yazımında âyetler arasındaki az farklılıkları kaydetmenin bile, delâleti güçlendirmeye ve ifade edilmek istenen manayı sağlamlaştırmaya yardımcı olacağı kuşkusuzdur. Delâlet yönünden benzer ve birliktelik arz eden âyetler birbirini desteklemekte ve güçlendirmektedir.¹⁵ Burada örneklendirmek gerekirse, siyer konularının en önemlilerinden olan Hicret söz konusu olduğunda bu hususta temel bilgiler sadedinde Bakara 218¹⁶, Âl-i İmrân, 195¹⁷, Nisâ, 97-100¹⁸ âyetleri mutlaka değerlendirilmelidir. Bu âyetlerde

¹⁵ Derveze, II, 12-14.

¹⁶ “İnananlar, hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler Allah’ın rahmetini umarlar. Allah başışlar ve merhamet eder”.

¹⁷ “Rableri dualarını kabul etti: “Birbirinizden meydana gelen sizlerden, erkek olsun, kadımsun, iş yapanın işini boşa çıkarmam. Hicret edenlerin, memleketlerinden çıkarılanların, yolumda ezaya uğratılanların, savaşan ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. And olsun ki, Allah katından bir nimet olarak, onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Nimetin güzeli Allah katındadır”.

¹⁸ “Kendilerine yazık edenlerin melekler canlarını aldıkları zaman onlara: “Ne yaptınız bakalım?” deyince, “Biz yeryüzünde zavallı kimselerdik” diyecekler, melekler de: “Allah’ın arzı geniş değil miydi? Hicret etseydiniz ya!” cevabını verecekler. Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü dönülecek yerdir! Çaresiz kalan, yol bulamayan zavallı erkek,

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

hicretin nasıl gerçekleştiğine dair teferruat bilgileri yoktur. Ancak tarih çalışmalarından asıl önemli olan husus **nasıldan** ziyade **niçin** sorusunun cevabını bulmak olduğu için, büyük oranda zikredilen âyetler ışığında bu cevaba ulaşmak mümkündür. Üstelik mezkur âyetler, hicretin Hz. Peygamber (sav) ve ilk Müslümanlarla sınırlı tarihsel bir hadise değil, evrensel bir hareket olduğuna açıkça işaret eder.

Hicretle ilgili ortaya konulan benzer değerlendirmeler Müslümanların Mekke müşrikleriyle ilk büyük hesaplaşmaları olan Bedir savaşı için de zikredilebilir. Nitekim Enfâl suresinde geçen (5-19) âyetler savaşın ana fikrini verir mahiyettedir. Âyetler içinde savaşın sebep ve sonuçlarıyla ilgili ufuk açıcı bilgilerin yanı sıra, çarpışmalara iştirak eden Müslüman ve müşrik tarafların ruh hallerini de ortaya koyan önemli tespitler de yapılmıştır.

Müslümanlarla Mekke müşriklerinin ikinci büyük savaşı olan Uhud ile ilgili olarak Âl-i İmrân sûresi (165-175 âyetleri), Hendek savaşı ile ilgili olarak da Ahzâb sûresi (9-25 âyetler), Hudeybiye Barış Antlaşması konusunda Fetih sûresi (10-26 âyetler), Tebük Seferi için de Tevbe sûresi (38-50 âyetler) siyer konularında Kur’ân’ın esas kaynaklığına örnek olarak verilebilir. Tabii ki bunlara muhtelif konularla ilgili başka âyet ve sûreleri de eklemek mümkündür. Burada sadece konuyla ilgili olarak akla gelebilecek birkaç örnekle iktifa edilmiştir. Kanaatimizce yukarıda zikredilen siyer konularının yazımı esnasında mutlaka bu âyetler esas alınmalı, hadiselerin takdimi bu veriler ışığında yapılmaya çalışılmalıdır. Sadece siyer konularının yazımında değil, siyer derslerinin sunumunda da aynı metod incelenmeli, tabiri yerindeyse siyer konularının öğrenciye veya dinleyiciye takdiminde tarihçilikten önce tefsircilik yapılmalı, siyerle ilgili rivayetler âyetlerin takdiminden sonra veya onların çizdiği rota çerçevesinde sunulmalıdır.¹⁹

SONUÇ

Kur’ân’ın siyere kaynak olması bahsinde şu hususa da özellikle dikkat çekmek gerekir: Kur’ân merkezli siyer çalışmalarında sîret, hadis ve tefsir kitaplarında yer alan Rasûlullah’ın (sav) hayatıyla ilgili rivayet ve haberler de asla ihmal edilmemelidir. Zira sadece Kur’ân’a dayanarak nüzûl döneminin tarihini yazmak mümkün olmaz. Bu sebeple Kur’ân, tarihî bilgi kaynaklarından biri, ancak esas olarak kullanılabilir. Diğer kaynakların verdiği bilgiyi bir kenara bırakarak olgu hakkında konuşmak zordur. Kur’ân’ı temel kaynak olarak kabul ettiğimizde, diğer kaynaklarla birlikte başarılı tasvirlere ulaşmak mümkün olur.²⁰ Bu durumda Kur’ân esas alınmak kaydıyla konuyla ilgili olarak bize ulaşan rivayetler arasında Kur’ân ile çelişmeyen bilgiler bulunduğu, bu bilgilerden istifade ederek konular açıklanmalı ve detaylara inilmelidir. Çünkü siyer konularıyla ilgili detay bilgilerin tamamını Kur’ân’da bulmak

kadın ve çocuklar müstesnadırlar. İşte Allah’ın bunları affetmesi umulur. Allah Affedendir, Bağışlayan’dır. Allah yolunda hicret eden kişi, yeryüzünde çok bereketli yer ve genişlik bulur. Evinden, Allah’a ve Peygamberine hicret ederek çıkan kimseye ölüm gelirse, onun ecrini vermek Allah’a düşer. Allah bağışlar ve merhamet eder”.

¹⁹ Paret, s. 122.

²⁰ Demircan, s. 57.

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu “İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

mümkün olmaz. Hâsılı siyer bahislerinin temel prensip ve esas bilgilerini, benzetmek yerinde olursa siyer binasının plan, temel ve direklerini Kur’ân âyetleriyle kurmak, binanın geri kalan kısımlarını ise başta sahih hadisler olmak üzere tali derecedeki metinlerle inşa etmek gerekir. İnşanın her aşamasında da âyetler dışında tespit edilen bütün malumatı yine âyetler ile test etmek, Kur’ânî delillere aykırılık teşkil etmiyorsa, ikincil bilgileri siyer inşasında kullanmak esas olmalıdır. Şayet Kur’ân’ı esas ve referans alan bu yol takip edilirse ortaya konulan siyer eserleri Kur’ân merkezli bir çalışma olacak, bu şekilde hazırlanan kitaplar da Kur’ân’ın tanıttığı peygamberi takdime imkân verecek ve nihayet Müslümanların ve tüm insanlığın zihninde sağlam ve güvenilir bir **Kur’ân peygamberi** tasavvuruna ulaşma imkânı elde edilmiş olacaktır.

Burada son olarak ifade etmek gerekirse, Kur’ân’ın siyerde temel alınması demek, başta sünnet olmak üzere ikinci derecedeki kaynakları devre dışı bırakmak anlamına gelmez. Bu anlayış, başlangıcı İslâm’ın ilk dönem tarihlerine kadar giden “Kur’ân yeter” ya da günümüzdeki popüler ifadeyle “Kur’ân İslâm”ı, “Kur’ân var, İslâm’ı öğrenmek için sadece Kur’ân’a müracaat” düşüncesini savunanları akla getirir ki, bu anlayışı kabul etmek mümkün değildir. Zira Peygamberimizin bize en büyük mirası olan sünnet/hadis devreden çıkarıldığında İslâm’ı ne doğru anlamak, ne de doğru yaşamak mümkün olur. Dolayısıyla İslâm’ı anlamada olduğu gibi, Hz. Peygamber’i (sav) de tanımada Kur’ân esas alınmakla birlikte, başta sünnet olmak üzere, ikinci derecedeki kaynaklara da mutlaka müracaat edilmeli, siyer ancak bunlardan birlikte istifadeyle inşa edilmelidir. Bu faaliyette temel ve esasları belirleyen, siyer konularının esasını ve iskeletini mutlaka Kur’ân teşkil etmelidir. Özetle siyerin ruhu Kur’ân’a göre şekillenmelidir. Unutulmamalıdır ki, Hz. Peygamber (sav), ‘Yaşayan Kur’ân’dır.

3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu
“İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN”

KAYNAKLAR

- Ayca, İrfan, “İslam Tarihi Kaynaklarıyla İlgili Problemler ve Çözümüne İlişkin Bazı Düşünceler”, *İslâmî İlimlerde Metodoloji Meselesi*, İstanbul 2004.
- Demircan, Adnan, “Kur’ân’ın Nüzul Dönemi Putperest Arapları İçin Kaynaklığı Üzerine”, *İSTEM*, 2004, c. II, sy.4, s. 53-62.
- Derveze, İzzet, *Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, (çev. Mehmet Yolcu), I-III, İstanbul 1998.
- Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, (çev. Alpaslan Açıkgenç), Ankara 2000.
- Halil, İmâdüddin, *İslâmın Tarih Yorumu*, (çev. Ahmet Ağrakça), İstanbul 1988.
- Hizmetli, Sabri, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Ankara 1991.
- İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, (thk. Muhammed Hamidullah), Konya 1981.
- Özsoy, Ömer, *Sünnetullah*, Ankara 1994.
- Özsoy, Ömer, *Kur’an ve Tarihsellik Yazıları*, Ankara 2004.
- Paret, Rudi, *Kur’ân Üzerine Makaleler*, (çev. Ömer Özsoy), Ankara 1995.
- Sıddıkî, Abdülhamid, *Tarihin Yorumu*, (çev. M. Beşir Eryarsoy), İstanbul 1978.
- Sıddıkî, Mazharuddin, *Kur’ân’da Tarih Kavramı*, (çev. Süleyman Kalkan), İstanbul 1990.
- Tâhâ, Hüseyin, *Cahiliye Şiiri Üzerine*, (çev. Şaban Karataş), Ankara 2003.
- Yiğit, İsmail, “Kur’ân ve Sîretü’n-Nebevî”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları II*, İstanbul 2001.